

MÜTEFEKKİR

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
AKSARAY UNIVERSITY JOURNAL of THE FACULTY of ISLAMIC SCIENCES

e-ISSN: 2148-8134 • cilt / volume: 12 • sayı / issue: 24 • Aralık / December 2025 • 292-310

Doğu Endülüs'te Mülûkü't-Tavâif'in Son Temsilcilerinden İbn Merdenîş ve Benî Merdenîş Hânedanı

Mesut CAN

Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Karaman/Türkiye, mesutcan42@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-9915-9238>, <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776216>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 01.09.2025

Kabul Tarihi: 04.11.2025

Yayın Tarihi: 15.12.2025

Hakem Değerlendirmesi:

Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.

Benzerlik taraması:

Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.

Finansman:

Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Oranı:

Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Telif Hakkı

© Mesut CAN | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

Murâbitların zayıflaması ve Muvahhidlerin yükselişi arasındaki siyasî istikrarsızlık döneminde Doğu Endülüs'te kurulan Benî Merdenîş Hânedanı'nın tarihi ile kurucusu Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Merdenîş el-Cüzâmî'nin siyasî ve askerî faaliyetleri, bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bağımsız bir hânedan haline gelmeden önce kaynaklarda "Hristiyan saldırılarına karşı koyan liderler" olarak çizilen ailenin imajı, bazı sonraki dönem kaynaklarında ve günümüz araştırmalarında Müslümanların karşısında "Hristiyanların dostu ve/veya iş birlikçileri" şeklinde dönüşüme uğramıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğine dayanarak yürütülen araştırmada, bir yandan klasik İslâm Tarihi kaynaklarında dağınık halde yer alan veriler derlenerek kronolojiye göre tasnif edilmek suretiyle hânedanın ortaya çıkışı, gelişimi ve çöküşü, dönemin siyasî dinamikleri çerçevesinde ortaya konulurken; aynı zamanda söz konusu dönüşümün sebepleri irdelenmektedir. Araştırmada ortaya konduğu üzere; geçmişten günümüze kadar gelen farklı tarihsel algılamaların ortaya çıkmasında İbn Merdenîş'in Muvahhidler karşısında ayakta kalmak için izlediği dış siyaset ile, hânedanın kurucu ailesinin Arap soyluluğuna mensup görünme çabalarına rağmen köken itibarıyla yerli İspanyol Müslüman (müvelledûn) olmalarının rolü büyüktür. İbn Merdenîş, Muvahhidlere boyun eğmek yerine mücadeleyi seçti ve yöntem olarak pragmatik bir hayatta kalma stratejisi izledi. Bu kapsamda, Kastilya ve Barselona krallıkları ile İtalyan deniz güçlerine (Pisa, Cenova) yüksek miktarda haraçlar ödeyerek ittifaklar kurdu. Ancak bu ittifakların halk üzerindeki ağır vergi yükünü ve hoşnutsuzlukları artırması, Fahsü'l-Cellâb Savaşı'ndaki (560/1165) yenilgiyle birleşince hânedanın içten çözülmesini hızlandırdı. İbn Merdenîş'in 567/1172'deki vefatının ardından Muvahhidlere teslim olunmasıyla sonuçlandı. Hânedanın Endülüs'teki siyasî varlığı ise, son temsilci Ebû Cemîl Zeyyân'ın direnişine rağmen Aragon Kralı I. Jaime'nin istilası karşısında Belensiye'nin 636/1238'de düşmesiyle kesin olarak sona erdi.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Endülüs, Mülûkü't-Tavâif, İbn Merdenîş, Muvahhidler.

Atıf

Can, Mesut. "Doğu Endülüs'te Mülûkü't-Tavâif'in Son Temsilcilerinden İbn Merdenîş ve Benî Merdenîş Hânedanı". *mutefekkir* 12/24 (2025), 292-310 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776216>

Ibn Mardānīsh and the Banū Mardānīsh Dynasty: The Last Representatives of the Mulūk al-Ṭawā'if in Eastern Andalus

Mesut CAN

Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Theology, Karaman/Türkiye, mesutcan42@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9915-9238>, <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776216>

Research Article

History

Received: 01.09.2025

Accepted: 04.11.2025

Published: 15.12.2025

Referee Assessment:

This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.

Plagiarism:

This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

The author has not been involved in any stage of the article evaluation and publication process; the peer review process has been completed in accordance with the principles of scientific impartiality.

Funding:

The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests:

The author declares that have no competing interests.

Author Contribution Ratio:

The study was conducted by a single author.

Copyright

© Mesut CAN | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

The history of the Benū Mardānīsh Dynasty, which was established in Eastern Andalus during the period of political instability between the decline of the Murābiṭūn and the rise of the Muwaḥḥidūn, along with the political and military activities of its founder, Abū 'Abdillāh Muḥammad b. Sa'd b. Mardānīsh al-Judhāmī, constitutes the central subject of this study. The initial portrayal of the family in sources, prior to its establishment as an independent dynasty, depicted them as "leaders who resisted Christian attacks." However, subsequent sources and contemporary research have redefined the family as "friends and/or collaborators of the Christians" against the Muslims. The research utilizes the document analysis technique, a qualitative research method, to present the emergence, development, and collapse of the dynasty within the framework of the period's political dynamics. This is achieved by compiling and chronologically classifying scattered data found in classical Islamic historical sources. Additionally, the research investigates the reasons for the aforementioned transformation. As demonstrated by the extant research, Ibn Mardānīsh's foreign policy, aimed at ensuring survival against the Muwaḥḥidūn, played a significant role in shaping historical perceptions from the past to the present. This perception gap is further compounded by the fact that the dynasty's founding family was of indigenous Iberian Muslim (muwalladūn) origin, despite their attempts to present themselves as members of the Arab nobility. Ibn Mardānīsh opted for a strategy of resistance against the Muwaḥḥidūn, adopting a pragmatic approach to ensure his survival. This involved the establishment of alliances with the kingdoms of Castile and Barcelona, as well as the Italian maritime powers (Pisa, Genoa) through the payment of substantial tribute (kharāj). However, the substantial tax burden and public discontent engendered by these alliances, in conjunction with the defeat at the Battle of Faḥṣ al-Jallāb (560/1165), precipitated the internal dissolution of the dynasty. This ultimately led to its surrender to the Muwaḥḥidūn following Ibn Mardānīsh's death in 567/1172. The dynasty's political existence in al-Andalus ended with the failure of the last representative, Abū Jamīl Zayyān, to resist the invasion of King James I of Aragon, which resulted in the fall of Balansiya (Valencia) in 636/1238. **Keywords:** Islamic History, al-Andalus, Mulūk al-Ṭawā'if, Ibn Mardānīsh, Muwaḥḥidūn.

Cite as

Can, Mesut. "Ibn Mardānīsh and the Banū Mardānīsh Dynasty: The Last Representatives of the Mulūk al-Ṭawā'if in Eastern Andalus". *mütfekkir* 12/24 (2025), 292-310 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776216>

Giriş

Endülüs'te Murâbitların (1056-1147) zayıflaması ve Muvahhidlerin (1130-1269) yükselişi arasındaki geçiş dönemi, siyasî istikrarsızlığın hâkim olduğu ve yerel yönetimlerin yeniden ortaya çıktığı bir süreçtir.¹ Bu dönemde Doğu Endülüs'te Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Muhammed b. Ahmed b. Merdenîş el-Cüzâmî (ö. 567/1172) liderliğinde kurulan Benî Merdenîş Hânedanı (542/1147-567/1172), bölgede önemli bir siyasî ve askerî aktör haline gelmiştir.

Gerek klasik tarih yazımında gerekse günümüz çalışmalarında birbirinden farklı bakış açılarıyla ele alınan Merdenîşiler, kimi zaman "Hristiyan saldırılarına karşı koyan liderler" olarak takdim edilirken,² kimi zaman Müslümanların karşısında "Hristiyanların dostu ve/veya iş birlikçileri"³ veya "Endülüs Hristiyanlarının ve Yahudilerinin kurtarıcıları"⁴ olarak lanse edilebilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın cevap aradığı ana soruların başında, Merdenîşilerin rol oynadığı siyasî olaylara dair klasik İslâm tarihi kaynaklarından elde edilen verilerin söz konusu farklı değerlendirmeler üzerindeki etkilerini görmek olduğu söylenebilir. Ayrıca, Merdenîş ailesi ve Endülüs siyasî hayatındaki yerine dair klasik kaynaklarımızda dağınık halde olan bilgilerin derlenip bir araya getirilmesi, dönemin olaylarının kronolojiye sadık kalınarak ama aynı zamanda konu bütünlüğü de korunarak okuyucuya sunulması, araştırmamızın ulaşmak istediği amaçlardandır. Bu gayeyle, klasik İslâm tarihi kaynaklarından elde edilen veriler ışığında Benî Merdenîş Hânedanı'nın ortaya çıkışı, gelişimi ve çöküşü, dönemin siyasî dinamikleri çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yabancı yazında, özellikle Batılı araştırmacıların Endülüs'le ilgili çalışmalarında konuya değinmeleri oldukça geriye gitmekte olup halen canlılığını korumaktadır.⁵ Ülkemizde ise, Endülüs'e dair muhtelif çalışmalarda ele alınan konular içerisinde İbn Merdenîş ve Merdenîşî ailesine temas edilmekle birlikte,⁶ TDV *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddesi⁷ dışında müstakil bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan çalışmanın genel manada Endülüs tarihi, özelde konusu hakkında yerli akademik yazındaki birikime katkı sunacağını düşünüyoruz.

¹ Mehmet Özdemir, *Endülüs* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 133.

² Örneğin bk. Lisânüddîn İbnü'l-Haţîb, *el-İhâta fî aḥbâri Ğirnâta* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 2/70; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 20/240-241.

³ Örneğin bk. Ebû Mervân Abdülmelik b. Muhammed İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, thk. Abdülhâdî et-Tâzî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1987), 109; Lütfî Şeyban, *Reconquista (Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 222; Muhammed Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1990), 3/367.

⁴ Reinhart Pieter Anne Dozy, *Recherches sur l'Histoire et la Littérature de l'Espagne pendant le Moyen Âge* (Leyde: E.J. Brill, 1881), 1/370-371; Francisco Codera y Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España* (Zaragoza: Tip. de Comas Hermanos, 1899), 118.

⁵ Bk. Dozy, *Recherches*, 1/364-388; Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 111-153; María J. Viguera Molíns, "Sobre el nombre de Ibn Mardaniş", *Al-Qanṭara* 17/1 (1996), 231-237; Hugh Kennedy, *Endülüs (Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyasi Tarihi)*, çev. Ayşenur Demir (İstanbul: Dergah Yayınları, 2019), 202-324; Abigail Krasner Balbale, *The Wolf King: Ibn Mardaniş and the Construction of Power in al-Andalus* (New York: Cornell University Press, 2023); Arap dünyasından birkaç örnek için bk. Câbir Halîfe Câbir, *Benû Merdenîş ve devrühümü's-siyâsî ve'l-'askerî fi'l-Endelüs (h. 528-636/m. 1134-1238)* (Basra: Basra Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Şerife Meryem İftahat, *Üsretü Benî Merdenîş ve devrühâ's-siyâsî fi'l-Endelüs (528-646 h. / 1134-1248 m.)* (Mesile: Câmi'atü Muhammed Bûdiyâf, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁶ Şeyban, *Reconquista*, 222-230; Özdemir, *Endülüs*, 130-141.

⁷ Bk. Mehmet Özdemir, "İbn Merdenîş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/183-184.

1. Merdenîş Ailesi ve Hânedanın Kuruluşu

Kaynaklarda, aile üyelerinin nesep zincirlerinde en geride yer verilen isim “Merdenîş” olup, ailenin bilinen en büyük atasının adıdır.⁸ Benî Merdenîş, Arab-ı Ârîbe’den Kehlân kabilesinin Cüzâm koluna mensup aileler arasında kaydedilir.⁹ Biyografi eserlerinde aile üyelerinin tamamının nisbelerinde “el-Cüzâmî” şeklinde yer verilir ancak İbnü’l-Hatîb, Tucîb kabilesine mensup olduklarını söyleyenlerin de olduğunu belirtir.¹⁰ Erken İslam tarihinde ve Endülüs’te önemli roller oynayan bu iki kabileden el-Cüzâmî nisbesi aileyi Kuzey Araplarına bağlarken, et-Tucîbî ise Güney Arap Kinde kabilesi içindeki Tucîb kabilesine ait olduğunu düşündürmektedir. Bu nisbelerin her ikisi de velâ yoluyla ihtidaya işaret ederek ailenin, Arabistan ve İberyâ’da köklü bir geçmişe sahip soyağacına bağlanmasını sağlamaktadır.¹¹

Akademi camiasında konuya ilk yer veren ve kendisinden sonrakilere tesir eden oryantalistlerden Reinhart Pieter Anne Dozy, muhtemelen İbnü’l-Hatîb’in İbn Merdenîş’in nesebine dair ikinci bir söylentiye yer vermesinden hareketle, bunun uyandırdığı şüpheye dikkat çeker ve bunun, ailenin İspanyol kökenli olmasından kaynaklandığına işaret eder. Ardından, Merdenîş isminin aslının açıkça İspanyolca “Martinez” (Martin’in oğlu) olduğunu ve 12. yüzyıl Latin belgelerinde “Martinizi” şeklinde geçtiğini belirtir.¹² Fransisco Codera y Zaidin de Dozy’ye atıfla aynı görüşü tekrar eder ve tüm bunların, İbn Merdenîş’in İspanyol ve Hristiyan kökenli olduğuna, dedesinin Müslüman olduğuna ve ailesinin, diğer müvelledûn¹³ aileler gibi, Arap soyluluğuna mensup gibi görünmeye çalıştığına dair güçlü bir kanaat oluşturduğuna değinir.¹⁴ Ancak eserinin sonunda yer alan dipnot ekinde, Arap müelliflerin bu ismi Arapça telaffuz etmek isteselerdi daha farklı yazmaları gerektiğini öne sürerek Dozy’nin görüşünün aksine Merdenîş isminin “Martinez” olduğundan şüphe duyduğunu dile getirir ve Kartaca civarındaki eski Bizanslıların soyundan gelen veya gelmeyen bir Mardonius’tan şüphelenilebileceği sonucuna ulaşır.¹⁵

Günümüzde ailenin müvelledûn tabakasına mensup olduğunda fikir birliği vardır ve ataları konusunda Dozy’nin dile getirdiği görüş tarihçiler arasında genel kabul görmüştür.¹⁶ Bununla birlikte, Dozy ve Codera’nın iddialarını değerlendiren Molins, günümüz akademi çevrelerinde dikkat çekmemiş ancak bizce de en az diğerleri kadar muhtemel hatta daha kuvvetli bir teori ortaya atmaktadır. Ona göre bu ismin kökeni, İspanya’da Navarra Kralı Sancho (ö. 1035) tarafından Nájera şehrine verilen ve Merdanix adlı akarsuyun belirli bentlerinin açılması gibi su kullanımını düzenleyen hükümler içeren Nájera Kanunu’nda (Fuero de Nájera) geçen Merdanix adlı akarsuyla ilişkilidir. Ayrıca çalışmada, ailenin Hristiyan ilerleyişi karşısında kuzeybatı bölgelerinden geri çekilerek güneydoğu yönüne doğru göç etmiş olabileceği dile getirilmektedir.¹⁷

İslâmî kaynaklarda Merdenîş ailesine dair tarihî bilgiler Murâbıt hükümdarlarından Yûsuf b. Tâşfîn (salt. 1073-1106) dönemiyle başlamakta, Merdenîş ailesinden sınır bölgelerinde gazâ ve cihat eden askerlere liderlik eden kimseler olarak bahsedilmektedir. Konumuz olan İbn Merdenîş’in

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbnü’l-Ebbâr, *el-Hulletü’s-siyerâ*, thk. Hüseyin Mûnis. (Kahire: Dârü’l-Maârif, 1985), 2/232.

⁹ Ebü’l-‘Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. ‘Alî el-Kalkaşendî, *Ḳalâ’idü’l-cümân fi’t-ta’rîf bi-ḳabâili ‘Arabi’z-zamân*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Dârü’l-Kitâbi’l-Mısrî, Dârü’l-Kitâbi’l-Lübnânî, 1982), 57; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefḥu’t-tîb min ḡuşni’l-Endelüsi’r-raḥîb, ve zikru vezîrihâ Lisânididîn b. el-Ḥaḥîb*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1900), 1/295-296.

¹⁰ İbnü’l-Hatîb, *el-İḥâta*, 2/70.

¹¹ Balbale, *The Wolf King*, 91-92.

¹² Dozy, *Recherches*, 1/365.

¹³ Endülüs’ün fethinden sonra yerli halktan İslâm’a giren ilk neslin çocuklarına verilen isimdir. Bk. Mehmet Özdemir, “Müvelledûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/228.

¹⁴ Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 113.

¹⁵ Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 310-311.

¹⁶ Özdemir, “İbn Merdenîş”, 20/183; İnân, *Devletü’l-İslâm fi’l-Endelüs*, 3/366; ayrıca bk. Şeyban, *Reconquista*, 222.

¹⁷ Bk. Molins, “Sobre el nombre de Ibn Mardaniş”, 231-237.

künyesinde yer alan en büyük dedesinin tam ismi Ebû Abdullah Merdenîş Muhammed el-Cüzâmî el-Mağribî olup zâhid ve mücâhid sıfatlarıyla nitelenmekte; onun döneminde Yûsuf b. Tâşfîn'in aileye ve maiyetindeki askerlere para ve mal yardımında bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁸

Müslümanların hakimiyetindeki Endülüs'te ailenin tebarüz etmeye ve İslâm tarih yazınında isminin geçmeye başladığı söz konusu tarihler, Murâbitlar ile Sarakusta (Zaragoza) merkezli Hûdîler (1039-1146) arasında bölgede hakimiyet mücadelesinin verildiği zamana tekabül etmektedir. Bu tarihlerde Hûdî tahtında İmâdüddeve Abdülmelik b. Hûd bulunmaktadır. Sarakusta halkı, İspanyol krallıklarıyla iş birliği yaptığı gerekçesiyle Abdülmelik'i tahttan indirerek şehri Murâbit idaresine teslim etmiş (503/1109) ve böylece şehir yaklaşık dokuz yıl Murâbitların elinde kalmıştır. Bölgedeki karışıklıklardan istifade etmek isteyen Aragon Kralı I. Alfonso (El Batallador, Savaşçı Alfonso) (salt. 1104-1134) 512/1118 yılında büyük bir sefer düzenlemiş, kendisine sığınan İmâdüddeve'nin de yardımıyla şehri ve çevresindeki yüzden fazla kaleyi ele geçirmeyi başarmıştır. Alfonso'nun ilerleyişini Lâride'de (Lérida) Ebû Muhammed Abdullah b. İyâz'ın (İbn İyâz), İfrâğa'da (Fraga) ise İbn Merdenîş'in dedesi Muhammed Merdenîş el-Cüzâmî'nin durdurduğu kaydedilir.¹⁹

Alfonso, İbn Merdenîş'in babası Sa'd b. Muhammed zamanında da İfrâğa'yı ele geçirmek üzere saldırılarına devam etti. Bunlardan birinde, İfrâğa dışında gerçekleşen büyük bir savaşta gösterdiği başarı Sa'd'a tıpkı babası gibi büyük bir şöhret kazandı. Bu olayın sonrasında Sa'd'ın İfrâğa ve çevresinin liderliğini ve yönetimini üstlendiği kaydedilir. Alfonso İfrâğa'yı ele geçirme arzusunda ısrarcıydı ancak son kuşatmasında İbn Gâniye (Yahyâ b. Ali b. Gâniye) tarafından büyük bir hezimete uğradı.²⁰ Kaynaklarda İfrâğa Savaşı olarak geçen büyük muharebede düşmanın karşısına Emîr Yahyâ b. Ali b. Gâniye ile Lâride'den İbn İyâz birlikte çıktılar. Ayrıca Murâbit hükümdarı Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn'den yardım istenmesi üzerine dört bin kişilik bir kuvvet yardıma gelmişti. Yaptıkları ortak saldırı planıyla, 27 Ramazan 527 (1 Ağustos 1133) tarihinde yirmi dört bin süvariden oluştuğu kaydedilen düşman ordusunu bozguna uğratmayı başardılar. Alfonso, yanında dört yüz süvarisiyle birlikte kaçmak zorunda kaldı. Memleketine dönüş yolunda, savaştan on beş gün sonra kederinden hastalanarak öldü.²¹ Bu saldırılar esnasında Belensiye kuşatıldığında şehirdeki direnişin liderliğini Sa'd b. Merdenîş'in yaptığı anlaşılmaktadır. Kaynaklar, İbn Merdenîş'in babası Sa'd'ın bundan sonraki hayatı hakkında bilgi vermemektedir.

Endülüs'te, 12. yüzyılın ortalarında Murâbitların zayıflamasıyla ikinci mülûkû't-tavâif²² dönemi yaşanmaya başladı. Özellikle doğrudan Murâbit hakimiyetinin olmadığı Doğu Endülüs'te Müslüman emirlikler arasındaki rekabetin yanı sıra Hristiyan krallıkların ilerleyişi nedeniyle yoğun bir savaş atmosferi vardı. Belensiye (Valensiya) ve Mürsiye'de (Murcia) sadece birkaç ay ayakta kalabilen yönetimler sürekli el değiştiriyordu.²³ Bu süreçte yıldızı parlayan ve Lâride merkezli bir emirlik kuran Ebû Muhammed Abdullah b. İyâz, Sarakusta merkezli Hûdîler'le bir anlaşma yaptı. Buna göre halifelik makamı Abbâsî halifesinde kalacak, orduların ve malların idaresi İbn İyâz'a ait olacak, İbn Hûd (Ahmed b. Abdülmelik b. Hûd el-Müstansır-Billah) ise sultanlık makamında kabul edilecekti.²⁴ Bu anlaşma neticesinde İbn İyâz Mürsiye'ye hâkim oldu. Ayrıca bu tarihlerde yöneticilerinden memnun olmayan Belensiye halkı da valiyi şehirden çıkarıp İbn İyâz'a biat ettiler ve onun adına vekâleten Merdenîş ailesinden, İbn Merdenîş'in amcası Emîr Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd b. Merdenîş el-Cüzâmî'yi (ö. 540/1145) nâib olarak atadılar. İbn İyâz Belensiye'ye gelerek idarî düzenlemeler yaptı ve sınır

¹⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/232.

¹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/237-241.

²⁰ İbnü'l-Hâfîb, *el-İhâta*, 2/70; Bk. Kennedy, *Endülüs*, 202.

²¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/233-234; Ayrıca bk. Şeyban, *Reconquista*, 181-182.

²² Bk. Mehmet Özdemir, "Mülûkû't-Tavâif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/553.

²³ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'i ve'l-haber fi eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men âsârahüm min zevî's-sultânî'l-ekber*, nşr. Halil Şehhâde vd. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 4/212-213.

²⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/43.

kalelerini tahkim etti. Mürsiye'ye dönerken Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd'ı Belensiye'ye vali olarak atadı. Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd, Seyfûddeve İbn Hûd ile birlikte el-Basît (Albacete) Savaşı'nda (540/1146) şehit düştüğü için "Sâhibü'l-Basît" (Basît Savaşı Şehidi) lakabıyla anılmaktadır.²⁵ Ebû Abdullah Muhammed adında bir oğlu vardı ve İbn Merdenîş'in hükümdar olduğu dönemde Meriye'nin valiliğini üstlenmekteydi.²⁶

el-Basît Savaşı'nda, Belensiye ordusunun başında olduğu anlaşılan ve İbn İyâz'la akrabalık kurduğu bilinen Emîr Ebû Muhammed Abdullah b. Merdenîş'in yanı sıra Seyfûddeve İbn Hûd ve yine Merdenîş ailesinden Ahmed b. Merdenîş'in²⁷ de şehit oldukları kaydedilir. Mürsiye'ye kaçmak zorunda kalan İbn İyâz ise canını zor kurtarmıştır ancak bu olay, onun tek başına Doğu Endülüs'ün hâkimi olma fırsatını da beraberinde getirmiştir.²⁸ İbn İyâz'ın 542/1148 yılında vefat etmesinin ardından Doğu Endülüs'te baş gösteren iktidar boşluğu, bölgenin idaresinin İbn Merdenîş'e geçişinin zeminini oluşturmuştur.

518/1124 yılında Turtûşe (Tortosa) bölgesindeki Benişkûle (Peñiscola) adı verilen kalede doğan Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Muhammed b. Ahmed b. Merdenîş el-Cüzâmî (ö. 567/1172),²⁹ saygın, cesur ve güçlü bir lider olarak tebarüz etmiş ve böylece İbn İyâz'ın vefatından sonra Belensiye ve Mürsiye'ye ilave olarak Şâtibe ve Daniye'yi de içine alan bir devlet kurmayı başarmıştır. Ardından gerek evlilik yoluyla gerekse anlaşmalarla yaptığı siyasî iş birlikleri ile ve kısmen askerî zaferlerle kısa sürede devletin sınırlarını genişleterek Ceyyân (Jaén), Übede (Úbeda), Beyyâse (Baeza), Besta (Baza), Vâdîâş (Guadix), Karmûne (Carmona) ve İstice'yi (Ecija) topraklarına dahil etmiştir. Kurtuba (Cordoba) ve İşbîliye'yi (Sevilla) kuşatmış olup, eğer Muvahhidler harekete geçmeseydi neredeyse tüm Endülüs'ü ele geçireceği ifade edilir.³⁰

Bu başlık altında ismine yer verilen kimselerden de anlaşıldığı üzere devletin esası, dedelerinden ve babasından devraldığı miras gereğince, aile bağlarına dayanmaktaydı. Tarihçi Abdülvâhid el-Merrâküşî, bildiği kadarıyla, İbn Merdenîş'in vefat ettiği tarihlerde emirliğin başına geçmesini vasiyet ettiği en büyük oğlu Ebü'l-Kamer Hilâl, Gânim (veya Kâim),³¹ Zübeyr, Azîz, Nasîr, Bedr, Erkam ve Asker adında sekiz erkek evladının; isimlerini bilmediği küçükleri ile Muvahhid hükümdarı Ebû Ya'kûb Yûsuf ve oğlu Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Yûsuf'un nikâhladıkları kızlarının olduğunu kaydeder.³² Kaynaklarda, İbn Merdenîş hayattayken erkek çocuklarının herhangi bir devlet görevi alıp almadıklarına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Devletin yıkılışından sonraki hadiselerde ismi geçen aile üyelerine, tekrara düşmemek adına çalışmanın son başlığı altında yer verilecektir. Devletin kuruluş ve yükseliş döneminde iktidarına destek verdiği anlaşılan kimseler, daha çok, kardeşi ile kayınpederi ve damadıdır.

Kardeşi Ebü'l-Haccâc Yûsuf (ö. 582/1186), "Reîs" lakabıyla tanınmakta olup emirliğin kurulduktan sonra Belensiye valiliğini üstlenmişti.³³ İleriki satırlarda görüleceği üzere devletin yükseliş dönemindeki birçok hadisede rol oynamıştır. İbn Merdenîş'in devleti sona erdikten sonra

²⁵ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/222-223; İbn Haldûn, *el-İber*, 4/212-213.

²⁶ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/268.

²⁷ Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. İbn Merdenîş'in künyesinde yer alan büyük büyük babası olmalıdır.

²⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/43-44.

²⁹ Ebü'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 7/131; Bedreddin el-Aynî, *İkdu'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, thk. Mahmûd Rızık Mahmûd (Kahire: Matba'atü Dâri'l-Kütübi ve'l-Vesâ'iki'l-Kavmiyye, 2010), 1/103.

³⁰ Lisânüddîn İbnü'l-Haçîb, *A'mâlü'l-a'lâm fi men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrûyi Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/235; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 2002), 6/137.

³¹ Kitâbü'l-İber'de Kâim şeklinde geçer. Bk. İbn Haldûn, *el-İber*, 6/323 Noktalama işaretlerinin farklı tahkikinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Çalışmada Gânim şeklinde yer verilecektir.

³² Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhîsi ahhârî'l-Mağrib min ledün fethi'l-Endelüs ilâ âhiri 'aşri'l-Muvahhidîn*, thk. Salâhuddîn el-Havârî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 183-184.

³³ Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183-184; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/268.

Yûsuf'un Muvahhidlere bağlı olarak Doğu Endülüs'teki valiliği 582/1187 yılında ölümüne kadar devam edecek, kendisinden sonra bölgenin yönetiminde çocukları ve torunları söz sahibi olacaklardır. Aynı şekilde bunlara da İbn Merdenîş'in ölümü ve devletin yıkılışı sonrasında yer verilen gelişmeler ele alınırken işaret edilmektedir.

Merdenîşî iktidarının en büyük destekçilerinden bir diğeri, bölgenin kökleri eskiye dayanan güçlü ailelerinden birine mensup olan, kayınpederi İbn Hemüşk'tür. İbn Merdenîş, İbn Hemüşk'ün kızıyla evlenerek siyasî ve askerî gücünü artırmış, sonraki başlıklar altında yer verileceği üzere özellikle Muvahhidler'le olan mücadelesinde ona büyük destek vermiştir. O da tıpkı damadı İbn Merdenîş gibi müvelledûndandır. Muhtemelen Hristiyan İspanyol veya Kastilyalı Müferrec adlı dedesinin Sarakusta'da hüküm süren Hüdîlerden ismi verilmeyen bir hükümdar vasıtasıyla Müslüman olduğu kaydedilir. Dedesi savaşlardaki cesaretiyle tanınır, bir kulağı kesik olduğu için düşmanları onu savaşta gördüklerinde İspanyolca "kulağı kesik" anlamında "Hemüşk" derlerdi. Bir süre Kurtuba'da Yahyâ b. Gâniye'ye hizmet ettikten sonra 539/1144-1145 yılında Şekûbiş Kalesini ele geçirerek bağımsız hareket etmeye başladı. Şekûra'yı (Segura de la Sierra) zapt etti. İbn Merdenîş'le akrabalık kurarak reislik ve emirlik unvanlarını elde etti. Zorba ve acımasız bir idareci olarak ün salmıştı.³⁴ Hudîlerden İmâdüddeve Abdümelik'in veziri olduğu belirtilen Ebû Muhammed Abdullah b. Hemüşk³⁵ de muhtemelen aynı aileye mensuptur.

İbn Merdenîş'in sıhrî akrabalık vasıtasıyla ailesine dahil olan ve kendisine siyasî ve askerî destek verenlerden bir diğeri, Mertule (Moratalla)³⁶ şehrinin feodal yönetici ailesinden, İbn Hilâl diye bilinen Yûsuf b. Hilâl'dir (ö. 643/1245). İbn Merdenîş kızlarından birini onunla evlendirerek Matrîşa Kalesi'yle birlikte daha başka yerleri ikta olarak vermiştir. Cesur ve kararlı birisi olduğu kaydedilir.³⁷ Aile üyelerinin isyanlarına dair başlık altında detaylarına yer verileceği üzere, devletin çözülme sürecinde damadıyla arası açılmış ve onu bertaraf etmiştir. İbnü'l-Ebbâr'ın, olaydan kısa bir süre sonra meydana gelen Belensiye'deki isyanda ismine yer verdiği Ebû Eyyûb b. Hilâl³⁸ de muhtemelen aynı aileye mensuptur.

2. Hristiyan Krallıklarla İlişkiler

Murâbitların yıkılışı sürecinde Endülüs'te ortaya çıkan siyasî boşluktan istifade eden İbn Merdenîş, 542/1147'de bağımsız bir emirlik kurarak Mürsiye ve Belensiye ana merkezler olmak üzere Endülüs'ün doğu kısmını ellerinde tutmayı ve bu sırada Endülüs'e hâkim olmaya çalışan Muvahhidlere boyun eğmemeyi tercih etti.³⁹ Ancak, devletin ilk yılları tahmin edilenden daha çetin geçti. Bir yandan Muvahhidlerin Endülüs'e yayılması devam ederken, diğer taraftan aynı yıl, yani 542/1147'de, ortaya çıkan karmaşadan istifade etmek isteyen Hristiyan krallıkların baskısı arttı. İlk saldırı Kastilya Krallığından geldi; Kral VII. Alfonso (salt. 1126-1157), Pisa ve Cenovalıların da desteklediği haçlı ordusuyla Meriye'yi (Almeria) ele geçirdi.⁴⁰ Bu olay, *Reconquista* sürecinde daha önce bu denli kapsamlı bir Hristiyan birliğine rastlanmamış olması ve Hristiyan kara kuvvetlerinin İtalya'nın deniz gücüyle birleştiğinde Endülüslülerin baş edemeyeceği bir güç oluşturduğunu gözler önüne sermesi bakımından Endülüs'ün geleceği için vahim bir gelişmeye işaret etmekteydi.⁴¹

³⁴ Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 154-155; İbnü'l-Ĥaĥîb, *el-İĥâta*, 1/151-152; Zirikî, *el-A'lâm*, 1/29; Dozy, *Recherches*, 1/368-369; Şeyban, *Reconquista*, 225-226.

³⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/38.

³⁶ Günümüz Murcia bölgesindeki Moratalla kasabasıdır. Bk. Indalecio Pozo Martínez, "El castillo-fortaleza de Moratalla", *Murgetana* 109 (2003), 20.

³⁷ İbnü'l-Ĥaĥîb, *A'mâlü'l-a'lâm*, 2/236; İbnü'l-Ĥaĥîb, *el-İĥâta*, 4/318-319; Zirikî, *el-A'lâm*, 8/256.

³⁸ İbnü'l-Ebbâr, *el-Ĥulletü's-siyerâ*, 2/268.

³⁹ Şeyban, *Reconquista*, 223.

⁴⁰ İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîĥ*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 9/241-242; Şeyban, *Reconquista*, 188-189; Mehmet Özdemir, "Meriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/200.

⁴¹ Kennedy, *Endülüs*, 206.

İkinci saldırı Barcelona kontu IV. Ramón Berenguer'den (salt. 1131-1162) geldi. Cenovalıların da desteklediği uzun bir kuşatmadan sonra Turtûşe (Tortosa) 543/1148 yılının son gününde Kastilya'ya teslim edildi. Bunu Lârîde, İfrâğa ve Miknâse (Mequinenza) şehirleri takip etti. İbn Merdenîş, daha önce ailesinin defalarca savunduğu ve kendisinin de İbn İyâz'ın emri altında henüz bir askerken Savaşçı (El Batallador) Alfonso'ya karşı yaptığı gibi, bu kez Hristiyanların karşısına çıkamadı. Her ne kadar onun egemenliği altında olup olmadıkları kesin olarak bilinmese de İfrâğâ'nın alınmasından sonra Hristiyanlar İklîc (Uclés) ve Şîrâniye (Serranía) Kalesi'ni ele geçirdiler.⁴²

Kendi topraklarının da aynı akıbete uğramasından korkan İbn Merdenîş, çareyi Barcelona ve Kastilya krallıkları ile anlaşma yapmakta buldu. Barcelona Kontu IV. Ramon Berenguer'le 1148'de dört yıllığına yapılan anlaşmaya göre, yıllık 50 bin miskal⁴³ altın haraç ödemeyi taahhüt etmekteydi. Aynı şekilde, Kastilya Kralı VII. Alfonso'yla da benzer şartlarda bir anlaşma yapmış; ona da yıllık 50 bin miskal altın ödenmeyi taahhüt etmiştir.⁴⁴

İbn Merdenîş yalnızca Barcelona ve Kastilya krallarına değil, diğer bazı krallıklara da haraç ödemek zorunda kaldı. Hükümdarlığının ikinci yılında, 543 yılının Ramazan ayının 15. günü (27 Ocak 1149), Pisa Cumhuriyeti ile on yıllık bir antlaşma imzaladı. Anlaşma, karşılıklı ticaretin güvence altına alınması ve tarafların birbirlerinin mallarına ve canlarına zarar vermemesini içeren birtakım maddeler içermektedir. Ayrıca, Belensiye ve Dâniye'de Pisalılara bir ticaret merkezi (funduk) verilmesini ve daha önce esir ettikleri on üç kişinin iadesini de içeriyordu.⁴⁵ Aynı yılın haziran ayında Cenova ile de on yıl sürecek benzer bir anlaşma yapmış; onlara da Dâniye ve Belensiye'de ticaret karakolları vermiş ve Meriye ile Turtûşe'deki diğer ticaret istasyonlarına saldırmayacağına dair söz vermiştir.⁴⁶

Barcelona Kontu'yla yapılan ittifak anlaşmasının süresi bitiminde yenilenip yenilenmediğine dair henüz bir bulguya sahip değiliz. Ancak bu anlaşmadan yirmi yıl sonra 1168'de IV. Ramon Berenguer'in halefi olan Aragon Kralı II. Alfonso'yla yeni bir ittifak anlaşması imzaladığı bilinmektedir. Bu anlaşmaya göre İbn Merdenîş, Kral II. Alfonso'ya yılsonuna kadar yirmi beş bin maravedi⁴⁷ ödemeyi kabul ederken; karşılığında Kral II. Alfonso, gelecek mayıs ayının birinci gününden itibaren iki yıl boyunca barışı korumayı taahhüt etmektedir.⁴⁸ Anlaşmanın adil ve İbn Merdenîş açısından çok da kârlı olmadığı, ödeyeceği haraç karşılığında kuzeyden gelebilecek saldırıyı engelleme amacıyla olduğu açıktır. Bu, beklenen bir durumdur çünkü çalışmanın sonraki başlığında görülebileceği üzere anlaşmanın yapıldığı söz konusu tarih, İbn Merdenîş'in Muvahhidler karşısında aldığı birçok yenilgi ve bu tarihlerde doruk noktasına ulaşan aile içerisindeki ihtilaflar sebebiyle iktidarının iyiden iyiye zayıfladığı bir zamana denk gelmektedir.

⁴² İbnü'l-Hâfîb, *el-İhâta*, 2/73; Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 123-126; Şeyban, *Reconquista*, 220-221.

⁴³ Kuzey Afrika ve Endülüs'te bir miskal, 4,722 grama tekabül etmekteydi. Bk. Walther Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim (Marmara Üniversitesi Yayınları, 1990), 9 Buna göre anlaşmanın toplam miktarı 236 kg altın eder.

⁴⁴ İbnü'l-Hâfîb, *el-İhâta*, 2/71-72; Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 120-121; Bernard F. Reilly, *The Contest of Christian and Muslim Spain 1031-1157* (Oxford: Wiley-Blackwell, 1992), 218.

⁴⁵ Anlaşma metninin Latince versiyonu için bk. Michele Amari (ed.), *I Diplomi Arabi Del R. Archivio Fiorentini* (Floransa: Le Monnier, 1863), 239-240.

⁴⁶ Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 122-123; Reilly, *The Contest of Christian and Muslim Spain 1031-1157*, 218; Anlaşma metni için bk. Cesare Imperiale di Sant'Angelo (ed.), *Codice Diplomatico della Repubblica di Genova* (Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1936), 1/247-249.

⁴⁷ Maravedi, "Murâbîti" kelimesinden türemiş olup kökenini, Murâbîtlar dönemindeki yüksek kaliteli Endülüs dinarlarından almıştır. Özellikle Kastilya Kralı VIII. Alfonso döneminde Toledo'da basılanlar, Murâbît dinarlarının dört gramlık tipolojisini ve Arapça yazıtlarını taklit ederek ortaya çıkmıştır. Ancak bu Hristiyan taklit sikkeleri, İslâmî inanç ifadelerini (kelime-i şahadet gibi) çıkararak yerine Katolik inancına özgü unsurlar (örneğin "Katoliklerin Emiri" unvanı, Papa'ya atıf, haç ve İncil'den ayetler) ekleyerek kendi dini ve siyasî kimliklerini yansıtmışlardır. Bk. Almudena Ariza Armada, "The Coinage of Al-Andalus", *Shedet (Journal of The Faculty of Archaeology-Fayoum University)* 4/4 (2017), 80-81.

⁴⁸ Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 121-122.

Tüm bu anlaşmaların getirdiği ağır haraç yükümlülüğü ve yardım olarak aldığı paralı askerlerin giderleri, doğal olarak halkın üzerindeki verginin artması anlamına gelmekteydi. İbnü'l-Hatîb'in, İbn Merdenîş'in yerildiği konulardan bahsederken kaydettiğine göre, küçük ve büyük baş hayvanlar üzerine daha önce görülmemiş vergiler koydu. Hatta düğün ve eğlence merasimlerinden dahi garip vergiler⁴⁹ almaya başladı. Bu da halkın fakirleşmesine ve hoşnutsuzluğuna sebep oldu.⁵⁰ Bu tür anlaşmalar, Müslüman yöneticilerin halk nezdindeki itibarını zedeleyerek devletin uzun vadede zayıflamasına yol açarken, Hristiyan krallıklara toparlanma imkânı vermekte ve mali sorunlarını hafifletmekteydi.⁵¹

İbn Merdenîş, sadece sınır komşusu olduğu devletlerle değil İngiltere Kralı II. Henry'ye (salt. 1154-1189) bile altın, ipek, at, deve gibi hediyeler göndermiş ve karşılığında hediyeler almıştır.⁵² Onun bu politikası, Hristiyan kaynaklarda ismine Kral Lope (Rey Lobo veya Lope) şeklinde yer verilmesinde ve ölümünden bir asır sonra bir Papanın ondan "şanlı hatıralı Kral Lope" olarak bahsedilmesinde⁵³ etkili olmuştur.

3.Muvahhidlerle Mücadele

İbn Merdenîş'in iktidarı üstlenmesinden hemen sonra Vâdiâs (Guadix) halkı, köklü bir geçmişe sahip olduğu kaydedilen yöneticileri Emîr Ebû'l-Hasan İbn Nizâr'ı yönetimden uzaklaştırmış, şehirde İbn Merdenîş adına hutbe okutarak itaatlerini bildirmişlerdi. İbn Nizâr, bir süre Mürsiye'de hapiste kaldıktan sonra affedilmiş ve ardından İbn Merdenîş'i desteklemeye başlamıştı.⁵⁴ Ancak aradan geçen dört yıl içinde henüz sebebini bilmediğimiz bir dönüşüm yaşanmışa benzemektedir. 546/1152 yılında Muvahhid halifesi Abdülmü'min'in Ebû Hafs Ömer b. Ebî Yahya el-Hintâtî komutasında yirmi bin süvariden oluşan bir orduyu Gırnata'daki Murabıt garnizonunu kuşatmak üzere gönderdiği esnada, bu tarihte Vâdiâs hâkimi olarak adı geçen Ahmed b. Milhân'ın kendi kuvvetleriyle Muvahhid ordusuna desteğe geldiği kaydedilir.⁵⁵ Görünen o ki, her ne kadar Vâdiâs yönetimine dahil ettiği şehirler arasında zikredilse de,⁵⁶ uzun süre elinde tutamamıştır. Ayrıca bağımsızlığının daha başlarındaki bu saf değiştirme, bölgedeki siyasî dengelerin oldukça kırılğan ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ihsas etmektedir.

Endülüs'e geçen Muvahhid kuvvetlerinin kendisine yöneleceğini düşünen İbn Merdenîş, yaptıkları anlaşmaya dayanarak Barselona kralından on bin süvari talep etti. Abdülmü'min'in ordusu, İbn Merdenîş'in başkenti Mürsiye'ye bir günlük mesafedeki Belkuvâre Kaplıcaları'na ulaştığında Hristiyan kuvvetlerinin desteğe geldiğini görerek geri çekilme kararı aldılar. Ardından Meriye şehrini birkaç ay kuşattılar ancak yaşanan kıtlık ve erzak sıkıntısı nedeniyle kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar ve İsbîliye'ye çekilerek karargâh kurdular.⁵⁷

Aynı yıl, İbn Merdenîş'in iktidarının güçlü olduğu şehirlerden Belensiye'de, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Hâmid (İbn Hâmid) ve Abdümelik b. Şilbân (İbn Şilbân) adlı iki kişinin öncülük ettiği iki ayrı

⁴⁹ Düğün, tören ve eğlence meclislerinden alınan bu vergiye "Kibâletü'l-lehv", bu vergiyi toplayana ise "Tarkûn" denilmekteydi. Bk. Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcimi'l-'Arabiyye*, çev. Selim en-Nuaymî (Bağdat: Vizâretü's-Sekâfeti ve'l-İ'lâm, el-Cumhûriyyetü'l-'Irâkiyye, 1979), 8/178, 7/44-45.

⁵⁰ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 2/72.

⁵¹ Nizamettin Parlak, *Endülüs'ün Çöküşü* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 67.

⁵² Balbale, *The Wolf King*, 190-191.

⁵³ Dozy, *Recherches*, 1/366-367.

⁵⁴ Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/492-494.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/182.

⁵⁶ İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-'lâm*, 2/235.

⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/182 Müellif, İbn Merdenîş'in kayınpederi İbn Hemüşk'ün de Ceyyân'dan gelerek Muvahhid ordusuna katıldığını belirtir. Bu da İbn Hemüşk'ün 564/1168'de değil de 546/1151 veya 1152 yılında damadına karşı isyan ettiği anlamına gelir. Ancak, ilerleyen tarihlerde görüleceği üzere İbn Hemüşk Gırnat'a kuşatmasında Muvahhidler'e karşı savaşacaktır. Dolayısıyla onun söz konusu bu olayda Muvahhidler'le değil, İbn Merdenîş'le birlikte hareket ediyor olması gerekir.

ayaklanmadan bahsedilir. İkincisi yaklaşık bir yıl sürmüş, ancak 547/1153'te uzun bir kuşatma sonrasında sona erdirilebilmişti.⁵⁸ Kaynaklar detaylı bilgi vermese de bu ayaklanmaların arkasında onun Hristiyanlarla yaptığı anlaşmaların, bunların getirdiği ağır vergi yükünün ve özellikle Vâdiâs'ta İbn Milhan örneğinde olduğu gibi, bölge halkının hatırı sayılı bir kısmının Muvahhidlere boyun eğme isteği olduğunda şüphe yoktur. Buna dair elimizdeki kanıt, Muvahhid halifesi Abdülmü'min'in, 16 Cemaziye'l-Ahir 548 (23 Eylül 1153) tarihli İbn Merdenîş'e yazdığı mektuptur. Halife mektupta, muhtemelen az önce bahsi geçen isyanları kastederek Belensiye'nin "tevhid kelimesini" ilan etmesini ve "mutlu emre" bağlanmasını övmektedir. Ayrıca metin boyunca, "büyük emir" veya "aziz emir" (yüce buyruk) olarak adlandırılan davetine itaat çağrısını yineler ve "mübarek topluluk"a katılım çağrısı yapar.⁵⁹ Bu durum, Belensiye gibi Merdenîş ailesinin nüfuzunun köklü ve güçlü olduğu düşünülen bir şehirde dahi Muvahhid davetine icabet etme isteğinde olan muhaliflerin varlığını ortaya koyması ve Merdenîş iktidarının ana merkezlerde bile tartışılabilir olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Muvahhid ordusunun Endülüs'e gelişinin etkisiyle ve yine muhtemelen halifenin çağrısıyla Gırnata'daki Murâbıt bakiyesi yönetici Meymûn b. Bedr el-Lemtûnî şehri Abdülmü'min'in oğlu Ebû Saîd'e teslim etti (552/1157) ve böylece Murâbıtlar Devleti fiilen sona ermiş oldu.⁶⁰ Bu başarısından sonra Gırnata'ya vali tayin edilen Ebû Saîd Osman, babasının talimatıyla yaklaşık on yıldır Hristiyanların elinde olan Meriye'yi denizden ve karadan kuşattı. Kastilya Kralı VII. Alfonso, 12.000 kişilik ordusuyla bölgeye gelirken müttefiki İbn Merdenîş de anlaşma gereğince 6.000 kişilik ordusuyla yola çıktı. Ancak bu kadar büyük bir orduya sahip olmalarına rağmen, müttefikler Muvahhid kuşatmasını kaldıramadılar ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu, İbn Merdenîş ile Alfonso'nun son görüşmeleri idi çünkü imparator, Tuleytula'ya ulaşmadan 21 Ağustos 1157'de vefat etti. Meriye, Hristiyanlar tarafından 20 Cemâziyelevvel 542'de (17 Ekim 1147) ele geçirilmesinden yaklaşık on yıl sonra tekrar Müslüman yönetimine geri dönmüş oldu.⁶¹

Meriye'nin Muvahhidlerin eline geçmesinden sonra İbn Merdenîş 554/1159 yılında Mürsiye'den çıkarak bir dizi harekate girişti. Önce Ceyyân'ı kuşatarak valisi Muhammed b. Ali el-Kûmî'yi itaat ettirdi. Kurtuba'yı, ardından İşbîliye'yi kuşattı ancak ele geçiremedi. Yönünü Karmûna'ya çevirerek şehri ele geçirdi. Kurtuba'yı ikinci kez kuşattı ve savaşmak için karşısına çıkan vali İbn Bükeyt'i mağlup edip savaş meydanında öldürdü. Bu gelişmeler üzerine Endülüs'e yönelik askerî harekâtı hızlandıran Abdülmü'min'in orduları, İbn Merdenîş'in kuvvetlerini mağlup ederek önemli bir zafer kazandı. Bilhassa Seyyid Ebû Ya'kûb'un Karmûna'yı İbn Merdenîş'in damadı İbn Hemüşk'ten geri almasıyla Muvahhidlerin Endülüs'teki otoritesi pekişmiş oldu.⁶²

556/1161 yılında Gırnata'da beklenmedik bir gelişme meydana geldi. Muvahhid baskısıyla İslam'ı kabul etmiş gibi görünen Yahudi halktan bir grup, İbn Merdenîş'in kayınpederi İbrahim b. Hemüşk'e şehri teslim etme teklifinde bulundu. İbn Dehrî adı verilen şahısın liderliğinde kırmayı başardıkları kapıdan İbn Hemüşk'ün şehre girmesiyle birlikte, Muvahhid taraftarlarından bir grup kale içerisinde direnişe geçti. Bu gelişmeler üzerine Mâleka'da (Malaga) bulunan Abdülmü'min'in oğlu Ebû

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li kitâbi's-sîle*, thk. 'Abdüsselâm el-Herrâs (Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1405/1995), 2/38; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem fi aşhâbi'l-kâdi Ebî 'Alî eş-Şadeî* (Mısır: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2000), 179.

⁵⁹ Mektubun metni için bk. Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fi şmâ'ati'l-inşâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/432-435; Évariste Lévi Provençal (ed.), *Mecmû'u resâ'ilin Muvahhidîyyetin min inşâ'i küttâbi'd-devleti'l-Mü'miniyye* (Rabat: Maṭbû'âtü Ma'hedi'l-'Ulûmi'l-'Ulyâ el-Mağribiyye, 1941), 35-37.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/241.

⁶¹ Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 4/463-464; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/241-242; Ahmed b. Hâlid es-Selâvî, *el-İstikşâ li-ahbâri düveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, thk. Cafer en-Nâsirî - Muhammed en-Nâsirî (Dârü'l-Beyzâ', 1997), 2/122; Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 135-137; Kennedy, *Endülüs*, 229-230; Şeyban, *Reconquista*, 120-121.

⁶² İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, 65-70, 75-82, 119-123; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/318; ayrıca bk. Kennedy, *Endülüs*, 226-227.

Saîd Osman, kendi ordusuyla Gırnata'daki Muvahhidleri desteklemek üzere harekete geçti. İbn Hemüşk de İbn Merdenîş'ten yardım talep etti. İbn Merdenîş bu talebe karşılık iki bin kişilik Frenk süvari birliğini Gırnata'ya sevk etti. İbn Hemüşk ve adamları, Muvahhid kuvvetlerini Mercü'r-Rukâd mevkiinde ağır bir yenilgiye uğrattı (26 Recep 557/11 Temmuz 1162). Muvahhidlerin Endülüs'teki en büyük yenilgilerinden sonra Ebû Saîd, Mâleka'ya çekilmek zorunda kaldı.

Haber Selâ şehrinde bulunan Halife Abdülmü'min'e ulaştığında derhal harekete geçerek oğlu Ebû Ya'kûb Yûsuf'u yirmi bin kişilik orduyla Endülüs'e gönderdi. Bu ordu hızla ilerlerken, İbn Merdenîş de İbn Hemüşk'e destek olmak amacıyla bizzat Gırnata'ya geldi. Her ne kadar haberi aktaran kaynaklarda geçmese de biyografisinde belirtildiğine göre İbn Merdenîş'in damadı Yûsuf b. Hilâl de kuşatma sırasında yanındaydı.⁶³ Ordusu, Beyyâzîn varoşuna bitişik yüksek bir tepede karargâh kurdu. Daha önce gönderdiği iki bin atlı Elhamra Kalesi dışına, İbn Hemüşk ise adamlarıyla Elhamra Kalesi içine yerleşti. Muvahhid ordusu Gırnata yakınlarındaki bir dağda konuşlandıktan birkaç gün sonra, dört bin kişilik süvari birliğini Elhamra Kalesi dışındaki düşman kuvvetlerine karşı gece baskınına gönderdi. Gırnata kırsalında, Sebîke Vak'ası olarak tarihe geçen bu ani saldırıyla İbn Merdenîş'in birlikleri tamamen imha edildi. Muvahhid ordusunun Gırnata'yı tamamen kuşatması üzerine, İbn Merdenîş ve İbn Hemüşk karşı koyamayacaklarını anlayarak ikinci gece kendi topraklarına çekildiler.⁶⁴ Böylece 557/1162 yılından sonra Muvahhidlerin Gırnata üzerindeki hakimiyetleri kesinleşmiş oldu.

Halife Abdülmü'min'in 558/1163'de vefatının ardından yerine oğlu Ebû Ya'kûb Yûsuf geçti. Onun hilafeti döneminde de Endülüs'te İbn Merdenîş'le mücadeleye devam edildi. 560/1165 yılında İbn Merdenîş'in muhtemelen kayınpederi İbn Hemüşk ile birlikte Kurtuba'yı yeniden ele geçirme teşebbüsünde bulunması üzerine Halife Ebû Ya'kûb Yûsuf, kardeşleri Ebû Saîd Osman ve Ebû Hafs komutasında güçlü bir orduyu Endülüs'e sevk etti. Ordu Cebelitarık Boğazı'nı geçerek doğrudan İbn Merdenîş'in kontrolündeki Mürsiye'ye yöneldi. İbn Merdenîş, topladığı Arap kabileleri (Zuğbe, Riyâh ve Esbic) ve özellikle sayıları on üç bine ulaştığı kaydedilen Hristiyan müttefikleriyle Muvahhid ordusunu karşılamak üzere hazırlandı. İki ordu, Mürsiye ovasında karşılaştığında şiddetli bir çatışma yaşandı. Bu muharebe, Fahsu'l-Cellâb Savaşı olarak tarihe geçti ve İbn Merdenîş'in askerleri ağır bir bozguna uğradı (7 Zilhicce 560/15 Ekim 1165). Ayrıca ordusundaki çok sayıda önemli Hristiyan lider öldürüldü.⁶⁵ Bu yenilginin ardından İbn Merdenîş, kuşatmaya hazırlanarak Mürsiye'ye kapandı. Muvahhidler şehri kuşatma altına alıp ablukayı sıkılaştırdı.⁶⁶ Muvahhid ordusunun hiç acelesi yoktu; bir taraftan etraftaki bazı kaleleri ele geçirirken diğer taraftan itaat ettirdikleri halktan vergi topluyorlardı.⁶⁷

Halife, kazanılan zaferin ardından başkenti İsbîliye'den, stratejik konumu ve Emevîler'in eski başkenti olması nedeniyle Kurtuba'ya taşımaya karar verdi.⁶⁸ Bu hamle, halifenin İbn Merdenîş ile müttefiklerine karşı yeni ve daha agresif bir siyasete yöneldiğini göstermektedir.⁶⁹ Ayrıca, Kurtuba iç çatışmalar nedeniyle büyük oranda terk edilmiş ve harap haldeydi. Askerleri için uygun yer olduğunu ve bu vesileyle yeniden imar edebileceğini düşünmüş olmalıdır.

⁶³ İbnü'l-Haîf, *el-İhâta*, 4/319.

⁶⁴ İbnü'l-Haîf, *el-İhâta*, 1/154-155, 2/73; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/258; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/292-293; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/318-319; Dozy, *Recherches*, 1/372-388; Zaidîn, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 139-145; Kennedy, *Endülüs*, 229; Şeyban, *Reconquista*, 227; İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 3/387.

⁶⁵ Örneğin, Granadalı El Calvo ile Alvar Fáñez'in torunu gibi. Bk. Zaidîn, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 144.

⁶⁶ İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, 273-275; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/259-260; Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/620; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/147; Kennedy, *Endülüs*, 235.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/355-356; Aynî, *İkdu'l-cümân*, 1/140; Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-edeb* (Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423), 24/323.

⁶⁸ İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, 370.

⁶⁹ Kennedy, *Endülüs*, 230-231.

4. Aile İçi Anlaşmazlıklar ve Ayrılık Hareketleri

Cellâb ovasındaki bozgun, İbn Merdenîş ve emirliği için sonun başlangıcı olarak görülebilir. Kaynaklarda bu tarihten itibaren devletin gücünü aldığı, güvendiği, üstelik ailesinden olan kimselerin birer birer yanından ayrıldığına ve Muvahhidlere itaat ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Onu ilk terk eden, İbnü'l-Ebbâr'a göre 562/1167, İbn Sâhibüssalât'a ve İbn Haldûn'a göre 564/1169 yılında kayınpederi İbn Hemüşk oldu. İbnü'l-Hatîb'e göre bu ayrılığın nedeni, İbn Merdenîş ile İbn Hemüşk'ün kızı olan karısı arasındaki ilişkilerdi. İbn Merdenîş, karısını boşayıp babasına geri göndermişti. Elbette bunu, İbn Merdenîş'in ve emirliğin içinde bulunduğu şartlar dikkate alınır, anlaşmazlığın sebebi değil sonucu olarak görmek gerekir. Sonuçta İbn Hemüşk, veziri olduğu belirtilen Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdurrahmân b. Ahmed el-Vakkaşî'yi damadına karşı halifeden yardım istemek üzere Merakeş'e gönderdi. Buna misilleme olarak İbn Merdenîş, vezir Vakkaşî'nin Belensiye'deki değirmenini yıktırdı. İbn Hemüşk, ertesi yıl bizzat kendisi karşı yakaya geçerek halifenin huzuruna çıktı (565/1169). İtaatinden memnuniyet duyan halife, ailesini Meknes'e yerleştirdi ve bir miktar araziyi ikta olarak bağışladı.⁷⁰

Aynı yıl halife, Müslümanlara Hristiyanların verdiği zarara dair kendisine ulaşan haberler üzerine, kardeşi ve veziri Ebû Hafs'ı Endülü's'e gönderdi. Ebû Hafs, kardeşi Ebû Saîd eşliğinde bir Muvahhid ordusuyla derhal görev yerine doğru yola çıktı. Yanlarında İbn Hemüşk'ü de alarak İbn Merdenîş'in bulunduğu Mürsiye'yi kuşatma altına aldılar. Daha önce yaptıkları gibi, etraftaki yerleşimleri tekrar itaat ettirdiler.⁷¹ Bu gelişmelerin neticesinde Lurka (Lorca) ve Meriye kendiliğinden Muvahhidlere teslim oldu. Üstelik Meriye'yi teslim eden kişi İbn Merdenîş'in amcasının oğlu olduğu kaydedilen Muhammed b. Merdenîş'ti.⁷²

İbn Merdenîş'e destek vermekten vaz geçen aile üyelerinden bir diğeri damadı Yûsuf b. Hilâl'dir. Yûsuf b. Hilâl, Muvahhid tarafına geçmek yerine Mertule'yi ele geçirerek Barselona kralıyla elindeki toprakları devretme konusunda anlaştı. Kralın yanına verdiği Hristiyanlardan oluşan bir orduyla sürekli olarak Belensiye'yi taciz etti. Bu baskınlardan birinde İbn Merdenîş tarafından yakalandı. Memleketi Mertule'ye götürülerek kuşatılan kale önünde türlü işkencelerle halkı teslim olmaya çağırmaya zorlandı. Ancak, söylemesine rağmen şehir halkı teslim olmamış, kuşatmadan sonuç alınamayınca Şâtibe'ye götürülüp hapsedilmiştir.⁷³

En güvendiği adamlarının ve yakın akrabalarının desteğini çekmesi, dahası, düşmanı olan Muvahhidlere katılması İbn Merdenîş'i moral çöküntüye sevk ettiği gibi askerî bakımından da tamamen Hristiyanlara muhtaç hale getirdi. Öyle ki, Belensiye halkını şehirden çıkarıp sur dışına yerleştirdi ve şehri Hristiyan askerlerle doldurdu. Aynı uygulamayı diğer şehirlerde de yapmayı planladığı kaydedilir.⁷⁴ Nitekim, benzer bir uygulamanın Mürsiye'de yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁷⁵

Onun bu tür uygulamalarının faydadan çok zarar getirdiği açıktır. Nitekim bu uygulamalarının bir sonucu olarak, 560 yılının Şevval ayının ortasında (Ağustos 1165) Cezîre'de (Alcira) şehrin yöneticisi Ebû Bekir b. Süfyân, kendisinin de şehirden çıkarılmasından korkarak çareyi Muvahhidlere biat etmekte buldu. Bir süre görünüşte Muvahhidlere bağlı olarak serbest hareket etmeye devam etti. Daha sonra İbn Merdenîş'in kardeşi Ebû'l-Haccâc Yâsuf b. Sa'd, büyük komutanlarından birine şehri kuşatma talimatını verdi. Yaklaşık iki ay süren kuşatma sonunda İbn Süfyân görünüşte razı olmuş, içten içe öfkeli bir şekilde isyanından vazgeçmek zorunda kaldı ve şehri teslim etti. Kuşatmaya İbn Merdenîş ve kardeşi de sonradan katılmış olmalıdır. Zira, haberin devamında belirtildiğine göre şehri teslim

⁷⁰ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/260; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 1/155; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/321.

⁷¹ Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/149; Zaidín, *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*, 148.

⁷² İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/268; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/321.

⁷³ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/318-319.

⁷⁴ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/268.

⁷⁵ Merrâküşi, *el-Mu'cib*, 183.

aldıktan sonra hastalanmış ve kardeşini şehri savunmakla görevlendirip Mürsiye'ye dönmüştür.⁷⁶ Muvahhid Halifesi Ebû Ya'kûb Yûsuf'un, daha önce babasının yaptığı gibi, 564/1169 yılının Ramazan ayının ilk gününde yazdığı ve "Muvahhid tevhidini" kabul etmeye davet ettiği ancak uyarı ile biten mektubunu⁷⁷ da bu sıralarda almış olmalıdır.

Yanından ayrılanların hiçbirisi, herhalde 567/1172'de onu terk eden kardeşi Ebü'l-Haccâc Yûsuf kadar onu üzüntüye sevk etmemiştir.⁷⁸ İbn Haldûn bu isyanı daha erkene tarihler ve Ebü'l-Haccâc Yûsuf'un Belensiye'yi ele geçirdiğini, orada Abbâsî halifesi Müsta'sım adına hutbe okuttuğunu, halifeyle yazıştığını, halifenin de onun valiliğini onaylayarak cevap verdiğini, fakat 566/1171 yılında Muvahhidler'i tanıdığını kaydeder.⁷⁹ Muhtemelen aynı tarihlerde İbn Merdenîş'in yönetimine baş kaldıran son şehir Elş (Elche) olmuştur. İsyân sırasında hayatını kaybeden bir şahsın biyografisinden anlaşıldığı kadarıyla 567/1172'de şehrin yönetimi elinden çıkmıştı.⁸⁰ Kardeşinin ve diğer ayrılık hareketlerinin sebebinin ne olduğuna dair kesin bir bilgiye sahip değiliz ancak birbirinden kopuk gibi görünen bu ayrılık haberlerinin, Merrâküşî'nin ifadesiyle "sözde Hristiyanlara karşı bir gaza için ancak gerçekte Merdenîşî iktidarına son vermek amacıyla",⁸¹ Muvahhid halifesi Ebû Ya'kûb Yûsuf'un şimdiye kadar görülmemiş büyük bir orduyla Endülüs'e geçmeye hazırlandığı bir zamana denk gelmesi tesadüf olmasa gerektir.

Halife 566/1171'de, kardeşi Seyyid Ebü İmrân'ı Marakeş'e vekil bırakarak Bicâye ve Tilimsân'dan gelen Arap ve Berberî birliklerle birlikte Sebte'ye geçti. Burada tüm ordusunun bir araya gelmesini bekleyeceği bir karargâh inşa ettirdi. Askerlerinin sayısı yüz bini buluyordu. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra Endülüs'e geçti. Önce Kurtuba'ya uğradı, ardından Mürsiye bölgesine karşı yaptığı seferden dönen kardeşi Ebü Hafs ile buluştuğu İşbiliye'ye geçerek karargâhını kurdu.⁸² Şehre yerleştikten sonra ordularını İbn Merdenîş'in üzerine gönderdi. Bunun üzerine İbn Merdenîş muhasaraya hazırlık yapmak üzere Mürsiye'ye kapandı.⁸³ Bu andan itibaren emirliğin bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirme imkânı kalmamıştı.

5. İbn Merdenîş'in Vefatı ve Benî Merdenîş Hânedanı'nın Yıkılışı

Kaynaklar, Muvahhid halifesi Ebû Ya'kûb'un kalabalık ordusuyla birlikte Endülüs'e geçerek İşbiliye'ye gelmesinden sonra Mürsiye'de kuşatılan İbn Merdenîş'in moralinin bozulduğunu, korkusu ve kederinden hastalanarak 567/1172 yılının Recep ayının 29'unda (27 Mart 1172) kırk sekiz yaşında vefat ettiğini aktarmaktadır.⁸⁴ Bazı kaynaklarda yer verilen bir diğer rivayette onun, çaresizlik hissettiği son zamanlarında yakınlarına, devlet adamlarına ve ordusunun ileri gelenlerinden bazı komutanlara kötü davrandığı; bu davranışından dolayı annesiyle tartıştıkları ve annesini tehdit ettiği, bunun üzerine

⁷⁶ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/268.

⁷⁷ Provençal, *Mecmû'u resâ'ilin Muvahhidiyye*, 141-149.

⁷⁸ Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 4/456; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/232.

⁷⁹ İbn Haldûn, *el-İber*, 4/213.

⁸⁰ İbn Abdülmelik el-Merrâküşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-mevşûl ve's-sıla*, thk. İhsan Abbâs vd. (Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2012), 3/235.

⁸¹ Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183.

⁸² Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 7/131; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24/323; el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi aḥbâri'l-beşer* (Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.), 3/52; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/322; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/149-150.

⁸³ Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183-184.

⁸⁴ Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183-184; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/233; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 39/294-295; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/150; İbnü'l-Hatîb, vefatının Recep ayının onuncu günü (8 Mart 1172) olduğunu kaydeder. Bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâta*, 2/73-74; İşbiliye'de vefat ettiği de kaydedilir. Bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, 7/131; Aynî, *İkdü'l-cümân*, 1/103 Ancak kaynakların neredeyse tamamında belirtildiği üzere, Muvahhid halifesinin karargâhını kurduğu İşbiliye'de değil kuşatıldığı Mürsiye'de vefat etmiş olması daha makuldür.

korkuya kapılan annesi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ifade edilmektedir.⁸⁵ Ancak bu bilginin İbnü'l-Ebbâr ve İbnü'l-Hatîb gibi Endülüslü tarihçiler tarafından dile getirilmemesi şüphe uyandırmaktadır.

Vefatından sonra Belensiye'den Mürsiye'ye gelen kardeşi Ebü'l-Haccâc Yûsuf ile oğulları ve ailenin diğer ileri gelenleri toplandılar ve daha önce veliaht tayin edilen oğlu Ebü'l-Kamer Hilâl'i tahta geçirerek Muvahhidler'le savaşamayacaklarını bildiklerinden itaat etmeye karar verdiler.⁸⁶ Merrâküşî, haberin devamında bir başka rivayete göre Muvahhidlere teslim olmalarını ölmeden önce İbn Merdenîş'in bizzat kendisinin ailesine tavsiye ve vasiyet ettiği bilgisine yer vermektedir. Benzer anlatılar bazı kaynaklarda tekrar etmektedir.⁸⁷ Ailenin yönetimindeki toprakların Muvahhidlere bağlanmasıyla, Balear Adaları (el-Cezîretü'ş-şarkiyye) müstesna olmak üzere, Endülüs coğrafyasının tamamı Muvahhidlerin egemenliğine girmiş oldu.⁸⁸

İbn Merdenîş'in evlatlarının, Halife Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Abdül-mü'min'e, babalarının vefatını ve kendilerine itaat ve bağlılıklarını bildiren bir mektup göndermeleri memnuniyetle karşılandı. Akabinde, tüm aile üyeleri İşbiliye'de bulunan halifenin huzuruna çıktılar ve sıcak bir şekilde karşıladılar. Bu görüşmenin ardından emirliğin toprakları halifeye teslim edildi. Halife, İbnü'l-Hatîb'in ifadesiye "halkını kendi halkıyla karıştırmak ve böylece onlara doğu toprakları üzerinde azımsanmayacak bir süre egemenlik miras bırakmak için" İbn Merdenîş'in kızlarından biriyle evlendi; oğlu ve geleceğin halifesi Ebû Yûsuf Ya'kûb'u da diğer kızı Safiye ile görkemli bir törenle evlendirdi. Aileye cömert ihsanlarda bulunarak sarayına yerleştirdi ve önemli mevkiler verdi.⁸⁹

Birkaç yılını Endülüs'te geçiren halife, 569/1174 yılı sonunda Merakeş'e döndü.⁹⁰ Bu tarihten itibaren Merdenîş ailesinin kaderinin, Muvahhidlerin bilinçli olarak izlediklerini düşündüğümüz siyaset gereğince, Kuzey Afrika'da varlıklarını devam ettirdikleri anlaşılan İbn Merdenîş'in soyundan gelenler ile Doğu Endülüs'te kalan kardeşi Ebü'l-Haccâc Yûsuf ve soyundan gelenler olmak üzere iki farklı seyir izlediğini görmekteyiz. Merdenîş'lerin geçmişten beri etkili oldukları Belensiye ve çevresinin yönetimi İbn Merdenîş'in oğullarına değil, halifenin "itaatindeki samimiyetten emin olduğu" kardeşi Ebü'l-Haccâc Yûsuf'a bırakıldı.⁹¹ Yûsuf, 582/1186'da vefatına kadar bu görevi yaptı ve daha sonraki süreçte bölgede yine onun soyundan gelen kimseler söz sahibi oldular. Bunlar arasında liderlik vasıflarıyla meşhur olanlarının Ebu'l-Hamelât Müdâfi', Ebu'z-Zafer Gâlib, Ebu'l-Hâris Sübey', Ebû Sultân Azîz, Ebû Sâkin Âmir ve Ebû Muhammed Talhâ olduğu kaydedilir. Müdâfi', kardeşi Azîz zamanında katıldığı bir savaşta genç yaşta şehit düşmüştü. Azîz'in çocukları ise, Benû Azîz olarak meşhur olup Şukar Adası'nın (Cezîretü Şukar) idaresini uzun müddet ellerinde tuttular.⁹² Yûsuf'un torunlarından Ebû Cemîl lakaplı Zeyyân b. Müdâfi' b. Yûsuf (ö. 637/1240), Muvahhidler zamanında Belensiye emîriydi. Amca oğlu (Yûsuf'un diğer oğlundan olma torunu) Ebû Abdullah Muhammed b. Sübey' b. Yûsuf (ö. 653/1255) ise Ebû Cemîl Zeyyân b. Müdâfi' b. Yûsuf adına Dâniye valiliğini üstlenmekteydi.⁹³

Veliaht olarak hânedanın başına geçirilen İbn Merdenîş'in oğlu Hilâl ve diğer çocukları ise Muvahhid halifesinin Afrika'ya dönüşünde birlikte gitmişler ve orada birtakım idarî görevler almışlardır. Çocuklarının Muvahhidlere hizmet ettikleri döneme ait ilk bilgi uzun bir müddet sonra, 575/1179 yılında İbn Merdenîş'in oğlu Gânim'in komutan tayin edildiği bir donanmayla Üşbûne (Lizbon) şehrine düzenlediği bir sefere dairdir. Şehir ele geçirilememiş ancak ganimetle geri

⁸⁵ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 7/131; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 39/294-295; Aynî, *İkdü'l-cümân*, 1/103; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/150.

⁸⁶ İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, 379; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 2/73-74; Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 183-184.

⁸⁷ Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/369; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 24/323; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 39/294; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/150.

⁸⁸ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasî Tarih)* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 213.

⁸⁹ İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, 381-382; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm*, 2/241; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/369; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 7/131; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 24/323; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 39/295; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/150.

⁹⁰ Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 184-185; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 24/323-324.

⁹¹ İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme*, 515; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/232.

⁹² İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm*, 2/241; İbn Haldûn, *el-İber*, 4/216.

⁹³ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/217-218; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/56.

dönülmüştür.⁹⁴ Gânim'in ismi son olarak, Kuzey Afrika'da Muvahhidî daveti reddederek Murâbit hâkimiyetini tekrar kurmaya çalışan Berberî asıllı bir aile olan Benî Gâniye⁹⁵ ile mücadeleleri esnasında geçmektedir. O tarihlerde ailenin reisi olan Ali b. Gâniye'yle mücadele etmeleri için Muvahhid Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr'un (ö. 595/1199) 581/1185 yılında gönderdiği ordulardan birine Gânim b. Merdenîş komuta ediyordu.⁹⁶

İbn Merdenîş'in çocuklarına dair son tarihi kayıt, Muvahhid hükümdarı Abdülvâhid er-Reşîd (salt. 1232-1242) döneminde Sicilmâse'de gerçekleşen bir isyana dairdir. 632/1235 yılında Muvahhid hükümdarı Abdülvâhid er-Reşîd, Merakeş'e gitmek üzere Sicilmâse'den ayrılırken buraya vali olarak Yûsuf b. Ali et-Tînemellî'yi atamıştı. Yûsuf b. Ali ise idare için dayısının oğlu Yahyâ b. Erkam b. Merdenîş'i görevlendirmişti. Bu esnada Senhâce kabilesinden bir isyancı Yahyâ'ya karşı ayaklanarak onu öldürünce, Yahyâ'nın oğlu Erkam da şehri ele geçirerek yönetime el koydu. Erkam'ın, halifenin kendisini azletmesinden çekindiği için şehirde bağımsızlığını ilan ettiği kaydedilir. Ancak bir süre sonra ileri gelen bazı kimselerin aracı olmasıyla ikna edilmiş, halife de Erkam'ı affetmiştir.⁹⁷

Doğu Endülüs'te ise 7./13. yüzyılın başlarında meydana gelen İkâb Savaşı'nda (Las Navas de Tolosa) (609/1212) Hristiyanlara karşı alınan ağır yenilgiden sonra Muvahhidler için işler yolunda gitmiyordu. Muhammed en-Nâsır'ın yerine geçen genç yaştaki oğlu Yûsuf el-Müstansır'ın zayıf yönetimi, bazı devlet adamları ve yerel idarecilerin güçlenmesine yol açarak devletin otoritesini zayıflattı. Bu süreçte bölgede bazı yerel idareciler bağımsız hareket etmeye başladılar. Özellikle, Sarakusta ve çevresinde Hûdî Hanedanlığını yeniden canlandırmaya çalışan İbn Hûd (Muhammed b. Yûsuf b. Hûd) ile Belensiye ve çevresinde Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Merdenîş'in torunu Ebû Cemîl Zeyyân b. Müdâfî' b. Yûsuf b. Sa'd b. Merdenîş el-Cüzâmî⁹⁸ Doğu Endülüs'e hakim olmak için mücadele ediyorlardı.⁹⁹ Zeyyân b. Merdenîş daha önce Muvahhid valisi Seyyid Ebû Zeyd b. Muhammed b. Ebî Hafs b. Abdülmü'min'in yardımcısı ve yakın adamlarından iken, 626/1229 yılında İbn Hûd'un Mürsiye'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra valiyi şehirden çıkararak Belensiye'yi ele geçirdi ve İbn Hûd'la mücadeleye girişti.¹⁰⁰

Zeyyân, Benî Merdenîş Hânedânı'nı yeniden canlandırmaya giriştiğinde Doğu Endülüs'te kendisine destek verebilecek, hepsi de "reîs" unvanlı on aile mensubu bulunduğu kaydedilir. Bunlardan, amcası Azîz b. Yûsuf'un çocukları Şukar Adası'nın yönetimini ellerinde tutmaktaydılar. Ancak, İbn Hûd'un Mürsiye'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra amcaoğulları Zeyyân'ın değil, İbn Hûd'un tarafında yer aldılar.¹⁰¹ Aile üyelerinden bir diğeri, Sübey' adlı diğer amcasının oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Sübey' b. Yûsuf b. Sa'd b. Muhammed b. Sa'd el-Cüzâmî, Zeyyân tarafından Dâniye'ye vali tayin edilmişti. Onun da Zeyyân'a karşı isyan edip şehri ele geçirdiği, daha sonra kaçarak şehri teslim etmek zorunda kaldığı kaydedilir. Üstelik, haberin devamında belirtildiğine göre bu isyanı ilk de değildi; daha önce de Mürsiye'de bir isyan girişiminde bulunmuş, yakalanıp Merakeş'e götürülerek bir süre hapsedildikten sonra serbest bırakılmıştı.¹⁰² Anlaşılan o ki, söz konusu tarihlerde bölgenin içinde bulunduğu siyasî ortam sadece asabiyet ve aile bağlarıyla izah edilemeyecek kadar karmaşıktır.

İbn Hûd'la karşılaşmak üzere Şerîş'e (Jerez de la Frontera) doğru ilerleyen Zeyyân b. Merdenîş, girdiği savaşı kaybederek Belensiye'ye çekildi. Şehri bir süre kuşatan İbn Hûd netice alamayacağını

⁹⁴ İbn Haldûn, *el-İber*, 6/323; Selâvî, *el-İstikşâ*, 2/152.

⁹⁵ Bk. İbrahim Harekât, "Gâniye (Benî Gâniye)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/354-355.

⁹⁶ İbn Haldûn, *el-İber*, 6/327.

⁹⁷ İbn Haldûn, *el-İber*, 6/344; İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 4/508-509.

⁹⁸ Kısa biyografisi için bk. Zirikî, *el-A'lâm*, 3/56.

⁹⁹ Makkarî, *Nefhu't-ṭîb*, 1/302; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/392-393; Şeyban, *Reconquista*, 298; Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasî Tarih)*, 225; Parlak, *Endülüs'ün Çöküşü*, 35-36.

¹⁰⁰ İbn Haldûn, *el-İber*, 4/214.

¹⁰¹ İbn Haldûn, *el-İber*, 4/214.

¹⁰² İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/317-318.

anlayarak kuşatmayı kaldırdı.¹⁰³ Tüm bu olaylar olurken, Müslüman liderler arasındaki çatışmayı fırsata çevirmek isteyen Aragon kralı I. Jaime (salt. 1213-1276), Papa IX. Gregory'nin de desteğini alarak başlattığı istilaya hızla devam etmekteydi.¹⁰⁴

Aragon kralı Enişe'yi kuşatıp ele geçirince Zeyyân b. Merdenîş, Şâtibe ve Şukar Adası halkının da desteğiyle saldırıyı püskürtmeye çalıştı ancak başaramadı. Müslümanların Enişe Savaşı dediği bu felaketin ardından halk korkudan Belensiye'yi terk etmeye başladı. Kuşatma yaklaşırken Zeyyan, kâtibi İbnü'l-Ebbâr'ın başında bulunduğu bir heyeti, yardım talebiyle Hafsî hükümdarı Ebû Zekeriyâ'ya gönderdi. İbnü'l-Ebbâr Tunus'ta halifenin huzurunda dinleyenleri hayran bırakan "sin" kafiyeli ve istimdat içerikli meşhur kasidesini okudu.¹⁰⁵ Şiirden oldukça etkilenen Emir Ebû Zekeriyâ, değeri yüz bin dinara ulaştığı belirtilen yiyecek, silah ve para ile dolu bir donanmayı yardıma gönderdi. Kuşatmanın en şiddetli anlarında Dâniye limanına demirleyen gemiler, yardım malzemelerini teslim alacak kimse gelemediği için malları ve silahları bırakıp paralarla geri döndü. 5 Ramazan 635'ten (21 Nisan 1238) 17 Safer 636 (29 Eylül 1238) tarihine kadar beş aydan fazla süren kuşatma sonunda, açlıktan ölümlerin artması üzerine Belensiye teslim olmak zorunda kaldı. Yapılan teslim anlaşmasına göre Müslümanlar yirmi gün içinde şehri terk edecekti. Anlaşmayı düzenleme görevini Ebû Cemîl Zeyyân b. Merdenîş adına, tüm bu olaylara şahit olduğunu kaydeden İbnü'l-Ebbâr üstlendi. Halkın şehri boşaltmasından sonra şehir Hristiyanlara teslim edildi.¹⁰⁶

Belensiye'nin düşüşünden sonra kâtip İbnü'l-Ebbâr Tunus'a döndü ve Hafsî Sultanı Ebû Zekeriyâ'nın hizmetine girdi. Görünüşe göre Zeyyân bir süre daha bölgede tutunmaya çalışmış; Şukar Adası, Dâniye, Mürsiye ve Lekant Kalesi'nde (Alicante) bir yandan isyancıları Ebû Zekeriyâ'ya biate zorlarken diğer yandan her gittiği şehirde adım adım kendisini takip eden Barselona kralıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Sonunda gücünün tükendiğini anlayıp 644/1246'da Tunus'a geçti ve muhtemelen vefat ettiği 668/1270 yılına kadar Hafsîlere hizmet etti.¹⁰⁷ Adını son olarak Hafsîler döneminde, 646/1249'da babasının vefatından sonra başa geçmeye hazırlanan veliaht Muhammed el-Müstansır'a karşı amcasının darbe girişimine müdahale edenler arasında görmekteyiz. Muhammed'in yakın adamlarından olduğu kaydedilen Zeyyân'ın da bulunduğu bir grup tarafından düzenlenen baskınla, kalkışmaya katılan yaklaşık elli kişi ortadan kaldırılarak isyan girişimi bastırılmıştır.¹⁰⁸ Kaynaklarda bu tarihten itibaren Merdenîşîlere dair herhangi bir ize rastlanmamaktadır.

Sonuç

Endülüs'te Murâbit-Muvahhid mücadelesiyle şekillenen ikinci mülûkût-tavâif döneminin siyasî, sosyal ve kültürel dönüşümlerini en iyi yansıtan örneklerden birini İbn Merdenîş ve liderliğini yaptığı Benî Merdenîş Hânedanı teşkil etmektedir. 12. yüzyılın ilk yarısında, Endülüs'te Murâbit otoritesinin zayıflamaya başladığı yıllarda bölgede bağımsız hareket etmeye başlayan Ebû Muhammed Abdullah b. İyâz'ın 542/1148'de vefatından sonra yerine Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Muhammed b. Ahmed b. Merdenîş el-Cüzâmî'nin (ö. 567/1172) geçmesiyle Benî Merdenîş Hânedanı resmen kurulmuş oldu. İbn Merdenîş, bu tarihlerde Endülüs'e hâkim olmaya çalışan Muvahhidlere tabi olmak yerine onlarla mücadele etmeyi tercih etti. İki cephede birden savaşamayacağından, hem kuzey sınırlarını emniyet altına almak hem de Muvahhidlere karşı yardım almak amacıyla Hristiyan krallıklarla birtakım anlaşmalar yaptı ve askerî ittifaklar kurdu. Hânedanın bağımsız olduğu ve kendisinin iktidarda kaldığı yaklaşık yirmi beş yıl, Muvahhidler tarafından nihai olarak kuşatıldığı

¹⁰³ İbn Haldûn, *el-İber*, 4/214.

¹⁰⁴ Özdemir, *Endülüs*, 140; Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasî Tarih)*, 227.

¹⁰⁵ Şiirin metni için bk. Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fi ahbâri'l-Kâdî İyâz*, thk. Muştâfâ es-Sekâ vd. (Kahire: Matba'atu lecneti't-te'lif ve't-terceme ve'n-neşr, 1358/1939), 3/207-210; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 4/457-460; İbn Haldûn, *el-İber*, 6/286-388.

¹⁰⁶ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 2/126-127; İbn Haldûn, *el-İber*, 4/214-215, 6/385-389; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 4/456-460; Kennedy, *Endülüs*, 285-286.

¹⁰⁷ İbn Haldûn, *el-İber*, 4/215, 6/388-389; Kennedy, *Endülüs*, 286.

¹⁰⁸ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 1/161-162.

tarihte vefatına kadar mücadeleyle geçti ve geride sosyokültürel, siyasî, askerî vb. açılardan Endülüs'ün özgün koşullarını yansıtan bir miras bıraktı.

Merdenîşî ailesinin kökenlerine ilişkin tartışmalar, Endülüs'teki etnik kimlik ile siyasî meşruiyet arasındaki karmaşık ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Ailenin Cüzâm veya Tüçib kabilesine nispet edilmesi, söz konusu kabilelerin bölgedeki tarihsel nüfuzu ve kadim Arap toplumlarındaki “velâ” uygulamasının bir tezahürüdür. Nitekim bazı araştırmalarda çelişkili olarak addedilen bu durum, geçmişte Endülüs coğrafyasında müvelledûn tabakasının sosyal ve siyasî arenada etkin olma arzusunun ve yerel elitlerin meşruiyet devşirme stratejilerinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Devlet idaresinde dönemin ruhuna ve koşullarına uygun olarak hânedan sistemi benimsenmiş; aile bağları ve özellikle evlilik yoluyla kurulan ittifaklar bir taraftan devletin bekasını temin eden bir kuvvet iken, diğer taraftan içsel kırılma eğiliminin de müsebbibi olmuştur. Nitekim kayınpederi İbn Hemüşk ve damadı İbn Hilâl gibi figürlerin saflarından ayrılması, merkezî otoritenin zayıflamasıyla neticelenmiştir. Ekonomik yapı, süregelen savaş halinin beraberinde getirdiği ağır malî yükler sebebiyle baskıya maruz kalmış; alışılmadık vergi uygulamaları ise halkta hoşnutsuzluğa neden olmuş ve isyanlara zemin hazırlamıştır. Buna ilave olarak, askerî gücünün Müslüman unsurlar (Arap kabileleri ve müvelledûn) ile Hristiyan paralı askerler olmak üzere ikili yapıya dayanması devletin bir diğer zayıf karnını temsil etmektedir. Zira, Cellâb Savaşı'ndaki ağır yenilgi sistemin kırılma eğilimini bariz bir şekilde ortaya koymuştur.

Muvahhidlerle olan sürekli mücadelesi, İbn Merdenîş döneminin karakteristik ve tayin edici özelliğini teşkil etmiştir. Vâdîâş ve Belensiye gibi şehirlerdeki Muvahhid yanlısı ayaklanmalar, Merdenîşî iktidarının içsel kırılma eğilimini gözler önüne sermiş; Meriye ve Gırnata'nın Muvahhidlerin kontrolüne geçişiyle birlikte, İbn Merdenîş'in üzerindeki Muvahhid baskısı zirveye ulaşmıştır. Yapılan anlaşmalar, yüksek miktarda haraç ödemelerinden anlaşıldığı üzere, devletin beka mücadelesinin bir yansımasıdır. İbn Merdenîş'in bu faydacı yaklaşımı, Muvahhid kaynaklarında “Hristiyanların dostu”, Hristiyan kaynaklarında ise “Rey Lobo/Lope” (Kurt Kral) olarak tanımlanmasına ve Müslüman halk nezdinde mahlût bir lider imajının oluşmasına yol açmıştır. Şüphesiz bu sosyopolitik tablo, bazı tarihçilerin ve araştırmacıların Merdenîşîleri farklı algılamalarında etkili olmuştur.

Sonuç olarak, Benî Merdenîş Hânedanı'nın tarihi, Orta Çağ dünyasında küçük devletlerin büyük güçler karşısında verdiği bağımsızlık mücadelelerinin karakteristik örneklerinden birini teşkil etmektedir. Ayrıca, günümüz sosyopolitik tartışmalarında yer aldığı üzere, çokkültürlü toplumların yönetimindeki zorlukları, kültürel çeşitliliğin hem bir zenginlik hem de potansiyel bir çatışma kaynağı olabileceğini görmek adına Endülüs özelinde önemli dersler sunmaktadır. Bu açıdan, konunun tarihî arka planının ele alındığı çalışmanın söz konusu alanlarda ileride yapılacak yeni araştırmalar için zemin oluşturmasını ümit ediyoruz.

Kaynakça

- Amari, Michele (ed.). *I Diplomi Arabi Del R. Archivio Fiorentini*. Floransa: Le Monnier, 1863.
- Ariza Armada, Almudena. “The Coinage of Al-Andalus”. *Shedet (Journal of The Faculty of Archaeology-Fayoum University)* 4/4 (2017), 68-90. <https://doi.org/10.21608/shedet.004.05>
- Aynî, Bedreddin. *İkdü'l-cümân fi târîhi ehli'z-zamân*. thk. Mahmûd Rızk Mahmûd. 4 Cilt. Kahire: Matba'atü Dâri'l-Kütübi ve'l-Veşâ'iki'l-Şavmiyye, 2010.
- Balbale, Abigail Krasner. *The Wolf King: Ibn Mardaniş and the Construction of Power in al-Andalus*. New York: Cornell University Press, 2023.
- Câbir, Câbir Halife. *Benî Merdenîş ve devrühümü's-siyâsî ve'l- 'askerî fi'l-Endelüs (h. 528-636/m. 1134-1238)*. Basra: Basra Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Recherches sur l'Histoire et la Littérature de l'Espagne pendant le Moyen Âge*. 2 Cilt. Leyde: E.J. Brill, 3. Basım, 1881.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcimi'l-'Arabiyye*. çev. Selim en-Nuaymî. Bağdat: Vizâretü's-Sekâfeti ve'l-İ'lâm, el-Cumhûriyyetü'l-'Irâkıyye, 1979.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn. *el-Muhtaşar fî aḥbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.
- Harekât, İbrahim. "Gâniye (Benî Gâniye)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/354-355. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hinz, Walther. *İslam'da Ölçü Sistemleri*. çev. Acar Sevim. Marmara Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Imperiale di Sant'Angelo, Cesare (ed.). *Codice Diplomatico della Repubblica di Genova*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1936.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbü'l-'iber ve dîvânü'l-mübtede'i ve'l-ḥaber fî eyyâmî'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men âsârahüm min zevi's-sultânî'l-ekber*. nşr. Halil Şehhâde vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- İbn Hallikân, Ebü'l-'Abbâs Şemseddin Aḥmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'î'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- İbn Sâhibüssalât, Ebû Mervân Abdülmelik b. Muhammed. *el-Men bi'l-imâme*. thk. Abdülhâdî et-Tâzî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 3. Basım, 1987.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Hulletü's-siyerâ'*. thk. Hüseyin Mûnis. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1985.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Mu'cem fî aşhâbi'l-kâdî Ebî 'Alî eş-Şadefî*. Mısır: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2000.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *et-Tekmile li kitâbi'ş-şile*. thk. 'Abdüsselâm el-Herrâs. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1405/1995.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-târîḥ*. thk. Ömer Abdüselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Ḥaḫîb, Lisânüddîn. *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-iḫtilâm min mülûki'l-İslâm*. thk. Seyyid Kesrûyî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbnü'l-Ḥaḫîb, Lisânüddîn. *el-İḫâta fî aḥbâri Ğirnâta*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- İftahat, Şerife Meryem. *Üsretü Benî Merdenîş ve devriha's-siyâsi fi'l-Endelüs (528-646 h. / 1134-1248 m.)*. Mesîle: Câmi'atü Muḫammed Bûḫiyâf, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- İnân, Muhammed Abdullah. *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1990.
- Ḳalkaşendî, Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. 'Alî. *Ḳalâ'idü'l-cümân fi't-ta'rîf bi-ḳabâili 'Arabi'z-zamân*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 2. Basım, 1982.
- Ḳalkaşendî, Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. 'Alî. *Şubḫü'l-a'sâ fî şinâ'ati'l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Kennedy, Hugh. *Endülüs (Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyasi Tarihi)*. çev. Ayşenur Demir. İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed. *Ezhârü'r-riyâz fî aḥbâri'l-Ḳâdî 'İyâz*. thk. Muştafâ es-Sekâ vd. 5 Cilt. Kahire: Maḫba'atu lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1358/1939.

- Makkarî, Ahmed b. Muhammed. *Nefhu't-tîb min guşni'l-Endelüsi'r-raţîb, ve zikru vezîrihâ Lisâniddîn b. el-Haţîb*. thk. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1900.
- Merrâküşî, Abdülvâhid. *el-Mu'cib fî telhîşi aĥbârî'l-Mağrib min ledün fetĥi'l-Endelüs ilâ âhiri 'aşri'l-Muvahĥidîn*. thk. Salâhuddîn el-Havârî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Merrâküşî, İbn Abdülmelik. *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-mevşûl ve's-şıla*. thk. İhsan Abbâs vd. 5 Cilt. Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2012.
- Molíns, María J. Viguera. "Sobre el nombre de Ibn Mardaniş". *Al-Qanţara* 17/1 (1996), 231-237.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları (Siyasî Tarih)*. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Özdemir, Mehmet. "İbn Merdenîş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/183-184. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özdemir, Mehmet. "Meriye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/199-200. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özdemir, Mehmet. "Mülûkü't-Tavâif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/553-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özdemir, Mehmet. "Müvelledûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/228-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Parlak, Nizamettin. *Endülüs'ün Çöküşü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Pozo Martínez, Indalecio. "El castillo-fortaleza de Moratalla". *Murgetana* 109 (2003), 19-47.
- Provençal, Évariste Lévi (ed.). *Mecmû'u resâ'ilin Muvahĥidiyyetin min inşâ'i küttâbi'd-devleti'l-Mü'miniyye*. Rabat: Maţbû'âtü Ma'hedi'l-'Ulûmi'l-'Ulyâ el-Mağribiyye, 1941.
- Reilly, Bernard F. *The Contest of Christian and Muslim Spain 1031-1157*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1992.
- Selâvî, Ahmed b. Hâlid. *el-İstikşâ li-aĥbârî düveli'l-Mağribi'l-Akşâ*. thk. Cafer en-Nâsrî - Muhammed en-Nâsrî. Dârü'l-Beyzâ', 1997.
- Şeyban, Lütfi. *Reconquista (Endülüs'te Müslüman-Hiristiyan İlişkileri)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Zaidín, Francisco Codera y. *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*. Zaragoza: Tip. de Comas Hermanos, 1899.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîĥu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1993.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm Li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.